

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Центр заочної, дистанційної та вечірньої форм навчання
Кафедра міжнародних економічних відносин

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Юрій ПЕТРУШЕНКО

21 грудня 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»
освітньо-професійної програми «Міжнародний бізнес»
на тему «ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ
КОРПОРАЦІЙ В УКРАЇНІ»

Здобувача(ки) групи МЕ.мз-21с _____

Анна РАСЬКО

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело _____ Анна РАСЬКО

Керівник к.е.н, доцент, Людмила ХОМУТЕНКО _____

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Центр заочної, дистанційної та вечірньої форм навчання
Кафедра міжнародних економічних відносин

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ
РОБОТУ

(спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»)
студентки 2 курсу, групи МЕ.мз-21с

Расько Анна Вячеславівна

1. Тема роботи Особливості діяльності транснаціональних корпорацій в Україні затверджена наказом по університету від 23.11.2023 року №_№1334-VI (ЦЗДВН)
2. Термін подання студентом закінченої роботи «18» грудня 2023 року
3. Мета кваліфікаційної роботи є детальне дослідження та аналіз функцій, стратегій та впливу транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України
4. Об'єкт дослідження особливості функціонування транснаціональних корпорацій в Україні.
5. Предмет дослідження вплив транснаціональних корпорацій економічний розвиток України
6. Кваліфікаційна робота виконується на матеріалах статистичних та аналітичних даних, наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних авторів з досліджуваної тематики.
7. Орієнтовний план кваліфікаційної магістерської роботи, терміни подання розділів керівникові та зміст завдань для виконання поставленої мети

Розділ 1 Теоретичні основи ролі транснаціональних корпорацій на державному рівні – 9 жовтня 2023 року.

У розділі 1 розглядається сутність особливостей розвитку ТНК, також вивчення механізмів участі ТНК на державному рівні.

Розділ 2. Особливості ролі ТНК в економіці України: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії – 6 листопада 2023 року.

У розділі 2 аналізується оцінка специфіки участі транснаціональних корпорацій в країнах ЄС та США, а також визначається проблеми та перспективи участі ТНК в економічному розвитку України;

Розділ 3 Напрями удосконалення участі ТНК у розвитку економічного середовища України – 4 грудня 2023 року.

У розділі 3 проведений аналіз участі транснаціональних корпорацій у розвитку фінансово торговельної системи України та здійснена оцінка впливу ролі транснаціональних корпорацій у динаміці взаємодії держави та бізнесу в Україні

8. Консультації з роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Хомутенко Л.І.	22.09.2023	22.09.2023
2	Хомутенко Л.І.	22.09.2023	22.09.2023
3	Хомутенко Л.І.	22.09.2023	22.09.2023

9. Дата видачі завдання: «22» вересня 2023року

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної магістерської роботи на тему «ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В УКРАЇНІ»

студентки Расько Анни Вячеславівни

Основний зміст кваліфікаційної магістерської роботи викладено на 57 сторінках, у тому числі список використаних джерел з 30 найменувань, який розміщено на 2 сторінках. Робота містить 3 таблиць, 2 рисунків, а також 2 додатків, які розміщені на 2 сторінках.

Мета кваліфікаційної магістерської роботи полягає у детальному дослідженні та аналізі функцій, стратегій та впливу транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України.

Для досягнення поставленої мети та завдань були використані загальнонаукові методи дослідження: систематизація та узагальнення (при розкритті сутності особливості розвитку ТНК); метод аналізу та синтезу (при аналізі впливу ТНК на економічний розвиток України); графічний метод (при ілюстративному поданні статистичної інформації); методи індукції, дедукції тощо.

Інформаційною базою кваліфікаційної магістерської роботи є статистичні й аналітичні дані про особливості розвитку транснаціональних корпорацій, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів з досліджуваної тематики.

Основний науковий результат роботи полягає у такому:

- вивченні механізмів участі ТНК на державному рівні;
- оцінці специфіки участі транснаціональних корпорацій в країнах ЄС та США;
- визначенні проблеми та перспективи участі ТНК в економічному розвитку України;
- аналізі участі транснаціональних корпорацій у розвитку фінансово

торговельної системи України ;

– оцінці впливу ролі транснаціональних корпорацій у динаміці взаємодії держави та бізнесу в Україні.

Ключові слова: ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ, ЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ, ДЕРЖАВА ТА БІЗНЕС, КАПІТАЛ, СВІТОВЕ ВИРОБНИЦТВО.

Рік виконання кваліфікаційної роботи – 2023 рік

Рік захисту роботи – 2023 рік

ЗМІСТ

Вступ.....	7
1 Теоретичні основи ролі транснаціональних корпорацій на державному рівні	9
1.1. Сутність та особливості розвитку ТНК.....	9
1.2. Методи взаємодії транснаціональних корпорацій на рівні держави.....	17
2 Особливості ролі ТНК в економіці України: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії	22
2.1. Специфіка участі транснаціонального капіталу в економіці країн ЄС та США.....	22
2.2. Аналіз та оцінка участі ТНК в економічному розвитку України	26
3 Напрями удосконалення участі ТНК у розвитку економічного середовища України	40
3.1. Удосконалення участі транснаціональних корпорацій у розвитку фінансової й торговельної системи України	40
3.2. Роль транснаціональних корпорацій у динаміці взаємодії між державою та бізнесом в Україні.....	44
Висновки.....	53
Список використаних джерел.....	55
Додатки.....	58

ВСТУП

Транснаціональні корпорації є одним із найважливіших економічних структурних елементів у найбільших розвинутих економіках світу а також у країнах, що розвиваються. Транснаціональні корпорації беруть активну участь у розвитку різних галузей світового господарства і стали найважливішими суб'єктами сучасного світового економічного процесу.

Транснаціональні компанії володіють потужними економічними та фінансовими ресурсами, активно заявляють про себе на світовій арені, починають брати участь у міжнародних енергетичних відносинах нарівні з розвинутими країнами. Одним із сегментів впливу ТНК на світовий енергетичний ринок є формування цінової політики, у т.ч. на нафту й нафтопродукти [33, с. 15].

З огляду на вищезазначене особливої актуальності набуває дослідження процесів діяльності транснаціональних корпорацій та його наслідків для економічного розвитку України.

Метою кваліфікаційної роботи є детальне дослідження та аналіз функцій, стратегій та впливу транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України.

Об'єктом дослідження є особливості функціонування транснаціональних корпорацій в Україні.

Предметом дослідження є вплив транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України

Для досягнення поставленої в роботі меті поставлені наступні завдання:

- вивчення механізмів участі ТНК на державному рівні;
- оцінка специфіки участі транснаціональних корпорацій в країнах ЄС та США;
- визначити проблеми та перспективи участі ТНК в економічному розвитку України;

– аналіз участі транснаціональних корпорацій у розвитку фінансово-торговельної системи України ;

– оцінка впливу ролі транснаціональних корпорацій у динаміці взаємодії держави та бізнесу в Україні.

У процесі дослідження використовувалися такі наукові методи: систематизація та узагальнення (при розкритті сутності особливості розвитку ТНК); метод аналізу та синтезу (при аналізі впливу ТНК на економічний розвиток України); графічний метод (при ілюстративному поданні статистичної інформації); методи індукції, дедукції тощо.

Інформаційною базою роботи є статистичні й аналітичні дані про особливості розвитку транснаціональних корпорацій, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів з досліджуваної тематики.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЛІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ

1.1. Сутність та особливості розвитку ТНК

На сучасному етапі світового економічного розвитку транснаціоналізація економіки, що включає процес інтеграції діяльності іноземних корпорацій у структуру національних комплексів, призводить до виникнення нових різнорівневих взаємозалежностей. Цей процес полягає в тому, що все більше ресурсів та виробничих потужностей різних галузей національних економік включаються у сферу транснаціональної діяльності, визначаючи місце країн у міжнародному розподілі праці. З розвитком міжнародного поділу праці виникає взаємозалежність країн на різних рівнях життєдіяльності. Це призводить до формування інтернаціоналізації у світовій економіці.

Світова економічна система нового тисячоліття потребує розв'язання нагальних проблем щодо подальших перспектив розвитку транснаціональних компаній. Зокрема це пошук шляхів зростання їхнього впливу на перебіг економічного та соціального життя глобалізованого економічного простору.

Сучасний процес фінансової глобалізації світової економіки залежить від інтенсифікації потоків іноземних інвестицій, зростання ролі транснаціональних корпорацій, активізації процесів злиття та поглинання тощо. Глобальні тенденції інтернаціоналізації виробництва та розміщення капіталу, приватизації, укладання стратегічних альянсів і лібералізації зовнішньої торгівлі визначають нові перспективи для транснаціональних корпорацій (ТНК). Ці фактори покладають ТНК у центр світового економічного розвитку. З урахуванням цих тенденцій та подальшого перерозподілу світових ринків та сфер впливу, можна прогнозувати велику ймовірність виникнення міжнародних суперкорпорацій у найближчий час, які будуть формуватися через злиття, поглиблення чи об'єднання найбільших компаній світу.

Широкий масштаб виробництва, викликаний науково-технічним прогресом і глобальними економічними процесами, призвів до пошуку нових джерел нагромадження капіталу. Це виявляється як у злитті промислових компаній, так і в об'єднанні капіталів різних галузей господарської діяльності, таких як виробнича, торгово-посередницька, фінансова, науково-дослідна і інші.

Об'єднання капіталів викликало утворення на цій основі великих організаційно-господарських структур корпоративного типу, що знаходяться під впливом вузької спеціалізації підприємств, орієнтації галузей на локальні і регіональні ринки, нерозвиненості ринкових інститутів інформації, правового забезпечення відтворювальних процесів.

Головна риса ТНК – це наявність у них закордонного виробництва товарів і послуг, тобто прямих інвестицій.

На сьогодні в світі функціонує 81000 транснаціональних корпорацій (ТНК) з приблизно 810000 філій за межами країни. Загальні активи іноземних філій ТНК вже складають суму в понад \$68,7 трлн. Обсяг міжнародного виробництва, що включає обсяг продажів іноземних філій ТНК, на даний момент становить \$31,2 трлн., а загальний обсяг їхнього експорту складає \$5,7 трлн. [16]

Валютні резерви, накопичені транснаціональними корпораціями (ТНК), значно перевищують резерви всіх національних банків у кілька разів. ТНК представляють собою великі бюрократичні структури, які успішно управляють ризиками в рамках своєї корпоративної структури, контролюють величезні грошові потоки, виконують функції підрядників на рівні держав, та залучають технології світового класу.

Під час аналізу галузевої структури діяльності ТНК можемо зазначити, що найбільш значуща частка діяльності ТНК припадає на виробництво, що включає в себе різні сектори промисловості. Це може бути виробництво товарів, обробка сировини, металургія, електроніка, а також інші виробничі галузі. Великі корпорації можуть мати комплексні постачальні ланцюги та

власні виробничі підрозділи у різних країнах. Третина діяльності ТНК припадає на сферу послуг. Це може включати фінансові послуги, консалтинг, технічну підтримку, логістичні та транспортні послуги, а також інші області, де компанії надають послуги своїм клієнтам. Невелика, але важлива частка діяльності ТНК зосереджена в галузях добувної промисловості та сільського господарства. Це може включати екстракцію природних ресурсів, таких як нафта або метали, або аграрні проекти у сільському секторі (рис. 1.1) [16].

Рис. 1.1. Галузева структура діяльності ТНК

Як відомо, найбільші ТНК у світі сформувалися у паливно-енергетичному комплексі, а саме у секторі нафтовидобутку. Тенденцією останніх років є збільшення частки корпорацій країн, що розвиваються, (насамперед Китаю) у видобутку нафти й газу у світі, про що свідчать дані табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – Місце нафто- і газодобувних ТНК у світовому рейтингу Fortune Global 500 за підсумками 2020 року (побудовано автором на основі[16]).

№	ТНК	Країна	Галузь	Прибуток
1	Walmart	США	роздрібна торгівля	\$482,1 млрд.
2	State Grid	КНР	електроенергетика	\$329,6 млрд.
3	China National Petroleum	КНР	видобуток і переробка нафти й газу	\$299,3 млрд.
4	SinОПЕК Group	КНР	видобуток і переробка нафти й газу	\$294,3 млрд.

5	Royal Dutch Shell	Нідерланди В. Британія	видобуток і переробка нафти й газу	\$272,2 млрд.
6	Exxon Mobil	США	видобуток і переробка нафти й газу	\$246,2 млрд.
7	Volkswagen	ФРН	виробництво автомобілів	\$236,6 млрд.
8	Toyota Motor	Японія	виробництво автомобілів	\$236,6 млрд.
9	Apple	США	електроніка, ІТ	\$233,7 млрд.
10	BP	В. Британія	видобуток і переробка нафти й газу	\$225,9 млрд.

Тож можемо зазначити що, нафтогазодобувні корпорації займають ключові позиції й у загальному рейтингу найбільших компаній світу за показником прибутку. Зростає роль корпорацій країн, що розвиваються, зокрема Китаю й Росії.

Розвиток і реформування ТНК у світовій нафтовидобувній промисловості проходило за наступними напрямками:

- приватизація національних нафтових компаній;
- інтернаціоналізація національних нафтових компаній;
- відкриття доступу для міжнародних нафтових компаній у раніше закриті райони (наприклад Арктику), що спостерігається в останні роки;
- конкуренція між нафтовими компаніями, що набирає нових форм, поєднуючи чисту конкуренцію й елементи партнерства;
- концентрація в сервісному секторі нафтової промисловості;
- міжнародний характер капіталу як одна з характерний рис сучасної нафтової галузі;
- динамічно зростаюча актуальність проблем диверсифікованості діяльності компаній і проблем охорони навколишнього середовища.

На світових ринках нафти й газу злиття ТНК завжди було одним з найбільш дешевих способів заміщення запасів і посилення конкурентоспроможності. Як правило, масові злиття відбуваються у періоди економічного підйому. Однак у цьому випадку саме несприятлива

кон'юнктура на світовому ринку нафти викликала хвилю мега-злиттів. При низьких цінах об'єднання компаній є майже єдиною необхідною умовою виживання. Злиття дозволяють компаніям витримувати конкуренцію не тільки з боку великих державних, але й більш дрібних виробників. Незважаючи на протидію антимонопольних комітетів великим компаніям легше буде контролювати найважливіші нафтові родовища й ринки збуту нафтопродуктів шляхом таємної змови або відкрито, за допомогою створення альянсів. Так, усі три західні гіганти світового ПЕК – «Royal Dutch Shell», «Exxon Mobil», «BP» співробітничують між собою в США і Європі через різні спільні підприємства.

Коли ціна на нафту сорту «Brent» опустилася до \$11 за барель, «British Petroleum» і «Амосо» оголосили про створення транснаціональної компанії, що утворила разом з «Exxon» і «Royal Dutch/Shell» певний авангард, «суперлігу», що значно відірвався за більшістю виробничих і фінансових показників від усіх інших недержавних компаній.

У цілому оскільки більша частина нафтових ТНК у розвинених країнах світу має солідний державний пакет, це і є визначальним чинником при експансії зазначених компаній у країни, що розвиваються, зокрема, на Близький Схід. Іншими словами, наслідком зовнішньої політики розвинених країн є організація багатомільярдних інвестиційних проектів у країнах, що розвиваються. На ці процеси істотно впливають і військово-політичні конфлікти, що можна спостерігати останнім часом на прикладі Іраку або Лівії.

В інших галузях світового ПЕК найбільш представницьким є виробництво електроенергії, де представлені переважно компанії розвинених країн, але в першу сотню провідних ТНК входить лише французька компанія «EDF» («Electricite de France»). Ця компанія наразі обслуговує електропостачання 25 млн. будинків у Франції й має на території країни 18 атомних електростанцій. Аналогічні ТНК сформувалися й в інших країнах (наприклад, «Enel» в Італії, «Iberdrola» в Іспанії, «NTPC» в Індії, але на фоні інших, більш потужних ТНК їх роль незначна [24, с. 207].

Багато розвинених держав і країн, що розвиваються, є великими

споживачами енергоресурсів. Для забезпечення продуктивного розвитку цих економік-гігантів їх вимагається величезна кількість. Природно, в умовах сировинного дефіциту провідні держави зацікавлені у відкритості світових ресурсів, відсутності обмежень на переміщення факторів виробництва. У той же час держави, що видобувають ресурси, прагнуть зберегти останні для власного розвитку, не включаючи їх у процес перерозподілу між іншими країнами.

ТНК є основними в цей час носіями глобалізації, але їх положення має двоїтий характер. Цілком можливо, що інтереси країни базування й ТНК можуть не співпадати з питань оподаткування, митної політики тощо, але найчастіше відбувається інакше. Конкуренція капіталів на світовому ринку, особливо на енергетичному, неминуче приводить до використання ТНК будь-яких засобів для посилення конкурентних позицій своїх держав. Тут прослідковується чітка взаємозалежність національних держав і їх ТНК. Держава зацікавлена у розвитку власних ТНК, які у свою чергу підсилюють конкурентні позиції своїх держав на світовій арені. Наприклад, американські лідери переконані, що національні інтереси США реалізуються шляхом експансії корпорацій. Дійсно, ріст потужності Сполучених Штатів багато у чому обумовлений обраною стратегією «виращування й концентрації» на їх території глобальних ТНК [29, с. 130].

Ключовим аспектом діяльності ТНК, у т.ч. корпорацій енергетичного профілю, є здійснення прямих іноземних інвестицій з метою придбання довгострокового інтересу в економічних суб'єктах, що функціонує на території країни, що приймає. Причому у фокусі виявляється не тільки встановлення контролю над безпосередніми джерелами сировини, але й над найважливішими комунікаціями й вузлами транспортування (трубопроводами, портами, каналами й протоками).

Прагнення ТНК підсилити свої позиції на завойованих ринках наразі виявляється досить чітко. Найчастіше вони вдаються до цілковитого витиснення вітчизняних виробників, перетворюючи у такий спосіб

конкуренцію стимулюючи на конкуренцію пригнічуючи. Варто також відзначити, що на сьогоднішній день дійсно важко заперечувати, що поле діяльності ТНК неухильно зростає, але відбувається це не стільки за рахунок появи нових корпорацій, скільки в результаті посилення потужності вже існуючих.

З метою створення найбільше сприятливих умов для своєї діяльності ТНК енергетичного профілю спричиняють дуже сильний дипломатичний тиск на інші країни. Самостійно або за підтримки своїх держав вони активно втручаються у світовий політичний і економічний процес, прагнучи встановити й зберегти сприятливу для обох сторін політичну й економічну кон'юнктуру.

Базовими міжнародними інтересами великих, у т.ч. енергетичних, ТНК являється одержання максимального прибутку при мінімальному ступені політичного й економічного ризику. ТНК розвинених країн Заходу нагромадили значний досвід міжнародної діяльності у різних регіонах світу, що суттєво допомагає їм у реалізації своїх багатопланових інтересів. При цьому для реалізації своїх міжнародних стратегій ТНК використовують прийоми й методи, запозичені з дипломатичної практики. При цьому, як правило, реалізація цілей цих стратегій здійснюється у тісній взаємодії з офіційною дипломатією.

Кадрові традиції, що сформувалися за багато десятиліть, передбачають залучення до роботи у верхньому ешелоні органів керування ТНК досвідчених дипломатів і військових, а також використання принципу ротації, згідно з яким співробітники державних зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних відомств на певний період часу переходять на роботу в компанії. Ще засновник американської «Standard Oil» Д.Рокфеллер залучав у корпоративних цілях високопоставлених співробітників посольств і консульств США для збору інформації про політичне положення у приймаючих країнах, а також про дії конкурентів [36, с. 37].

На сучасному етапі енергетичні ТНК відіграють нову роль у суспільстві

й державі. Сьогодні це активні актори на політичній арені, незмірно переважають за економічною потужністю інших акторів, а часом не поступаються за цими показниками державам, з якими вони починають зростатися.

ТНК, зацікавлені в економічній експансії, виступають спонсорами структур, основне завдання яких зводиться до того, щоби погодити діяльність експертів й ідеологів зовнішньої політики з інтересами не тільки державного істеблішменту, але й бізнес еліти [37, с. 57].

Після вторгнення США в Ірак на початку 2003 р. ряд великих американських компаній одержали величезні урядові контракти на відновлення енергетичної й нафтопромислової інфраструктури, в результаті яких ними були отримані колосальні прибутки. При цьому Ірак уже не один рік охоплений глибокою соціально-економічною кризою, а грандіозні нафтогазові ресурси країни були поділені між іноземними ТНК. Після усунення одіозного іракського лідера С.Хусейна новий, багато в чому прозахідний кабінет міністрів Іраку схвалив закон про нафту. Цей закон припускав застосування в Іраку схеми розподілу продукції. Згідно із цією схемою держава залишається формальним власником родовищ, але фактично іноземні, у першу чергу американські, компанії одержують право на їхню розробку в довготерміновій перспективі. При цьому влада не має змоги за жодних обставин внести зміни в умови угоди.

Війна міжнародної коаліції проти режиму М.Каддафі в Лівії у 2011-2012 роках також є чіткою ілюстрацією рішучої спроби розвинених країн остаточно дати відсіч політиці «сировинного егоїзму» лівійського лідера. М.Каддафі. У результаті це протистояння вилилося в збройний конфлікт на території Лівії й наступне знищення М.Каддафі.

Подібна й багато інші форми проникнення міжнародного капіталу на енергетичні ринки країн, що розвиваються, є принципово важливим елементом експансії ТНК. На кінець ХХ століття приватний, переважно іноземний, капітал брав активну участь у реалізації енергетичних проектів в

76 країнах, що розвиваються. Через 17 років цей показник збільшився у кілька разів. Таке значне надходження іноземного капіталу зробив енергетичні ТНК головними інвесторами в більшості країн, що розвиваються.

Таким чином, на сучасному етапі ТНК є ключовими акторами міжнародних відносин, здатними спричиняти значний вплив на їхній розвиток. Будучи основними двигунами глобалізації, ТНК виступають за відкритість і передбачуваність світового ринку енергосировини й проти «ресурсного егоїзму» добувних держав. Найчастіше діючи в тандемі з керівництвом своїх країн базування, економічний розвиток яких прямо залежить від достатньої забезпеченості енергоресурсами, провідні ТНК енергетичної галузі прагнуть будь-якими шляхами набувати довгострокового інтересу в країнах і регіонах, які багаті на енергосировину. З метою створення найбільш сприятливої кон'юнктури для своєї діяльності ТНК здійснюють сильний тиск на національні уряди, втручаючись у глобальний і регіональний політичний і економічний процеси.

1.2. Методи взаємодії транснаціональних корпорацій на рівні держави

У сучасному світі транснаціональні корпорації (ТНК) відіграють важливу роль у глобальній економіці, і їхня взаємодія на рівні держави стає ключовим аспектом для розвитку різних аспектів державності.

Проблематика співвідношення різних сфер життя ТНК являється одним із найбільш актуальних питань не лише для нашої держави, але й у глобальному вимірі. Складнощі цієї взаємодії існують у кожній країні світу, і Україна не є виключенням. Цивілізованість стосунків між політичним життям і ТНК залежить від загальної культури суспільства. А додатковим фактором впливу на цю взаємодію лишається ідеологічне підґрунтя.

На даний час ідеологічного вакууму в суспільстві немає. У більшості демократичних країн на політичній арені та у суспільному й громадському

житті присутні сили практично всього ідеологічного спектру – від крайньо лівого до крайньо правого. Лише окремі суспільства позбавлені ідеологічного різноманіття, і в них переважає певна ідеологія.

Саме тому, відзначимо співвідношення ТНК та ідеології є різним з огляду на власне характер цієї ідеології. Бізнес – це явище об'єктивної реальності, а ідеологія пропонує дивитися на нього з точки зору певних аксіологічних (ціннісних) підходів. Так, ліберальна ідеологія ґрунтується на приматі бізнесу й приватної власності в економічному житті. А ось, наприклад, крайньо ліві ідеології відкидають корисність бізнесу для повноцінного існування суспільства.

Розглянемо особливості та принципи взаємодії ідеологічних та позаідеологічних політичних лідерів зі сферою бізнесу. В країнах Заходу ТНК є номінально відділеними від політики. Означена норма найбільш активно втілюється в життя у так званих англосаксонських країнах – США, Великобританії, Канаді, Австралії та Ірландії. З іншого боку, в країнах «третього світу», таких як Мексика або Аргентина все здійснюється навпаки – майже усі найбільші корпорації організовані за принципом сімейного бізнесу, і керівники цих корпорацій займають високі державні посади. Тим самим підтверджується теза: чим нижчий рівень економічного розвитку країни і чим гірше захищені в ній права власності, тим більше економічна влада багатих сімей, які утримують і політичну, і бізнесову владу. Але в той же час у багатьох європейських країнах: Бельгії, Данії, Греції, Португалії, Швеції – значна частина найбільших корпорацій (іноді переважаюча) також контролюється сім'ями. Крім того, виділяються також країни з явною схильністю до державного капіталізму: Австрія, Норвегія, Фінляндія.

Абсолютно унікальними виявляється германська і японська системи корпоративного управління. У Німеччині контроль за діяльністю більшості найбільших корпорацій належить банкам, які самі перебувають у широкому володінні. Головним знаряддям, за допомогою якого німецькі банки підтримують контроль над корпоративним сектором країни, – надана їм

можливість голосувати акціями дрібних утримувачів без їх письмової згоди (тільки останніми роками ця практика була дещо обмежена). У Японії основна частина ТНК належить нефінансовим корпораціям, що формально не мають контролюючих власників. У рамках бізнес-груп – кейрецу – компанії володіють лише невеликими пакетами акцій один одної. Проте сумарна частка капіталу, що належить усій групі, виявляється такою значною, що це забезпечує її членам надійний захист від вторгнення чужаків, оскільки потенційні рейдери не можуть зібрати таку кількість акцій, яка забезпечила б ним захоплення контролю і зміщення діючої команди менеджерів [23].

Держава антисуспільна і антисоціальна, але без держави жити неможливо. Поза нею неможливі і ідеологія, і політика, і бізнес. Держава була, є і буде. Це кращий інструмент регулювання між політикою і бізнесом.

Національні держави є ключовими акторами в контексті взаємодії з транснаціональними корпораціями (ТНК), і ця взаємодія часто визначається різноманітними методами та стратегіями. Ось деякі основні методи взаємодії між ТНК та державами:

1. Лобіювання та вплив на законодавство: транснаціональні корпорації активно залучаються до лобіювання на рівні держави, впливаючи на процес створення законів та нормативних актів. Це може включати в себе активну участь у формуванні економічної політики та податкової системи.

2. Участь у глобальних та регіональних ініціативах: ТНК можуть взаємодіяти з державами шляхом участі у глобальних або регіональних ініціативах, спрямованих на розвиток економіки, інфраструктури та технологічного прогресу. Це дозволяє корпораціям брати активну участь у формуванні стратегій розвитку.

3. Створення стратегічних партнерств: ТНК можуть встановлювати стратегічні партнерства з державними установами або галузевими органами для спільної реалізації проектів або вирішення ключових галузевих завдань.

4.Співпраця у сфері соціальної відповідальності: деякі транснаціональні корпорації активно залучаються до соціально відповідальних ініціатив та проектів на рівні держави, сприяючи соціальному та екологічному розвитку.

5.Участь у публічних обговореннях: ТНК можуть брати участь у публічних обговореннях і діалогах з громадськістю, представниками державних установ та іншими зацікавленими сторонами для забезпечення відкритості та взаєморозуміння.

6.Вплив на глобальні економічні організації: ТНК можуть використовувати свій вплив на глобальних економічних платформах, таких як Всесвітня організація торгівлі, Міжнародний валютний фонд тощо, для формування міжнародних торговельних норм і правил.

Бізнес завжди прагнув брати участь у владі, а влада – контролювати бізнес. І ця взаємодія досить цікава. Суспільство переконане: «бізнес не повинен йти в політику», але це досить хибне твердження, оскільки бізнес і політика це різні, але споріднені речі. На нашу думку, бізнес повинен йти в політику тому що він повинен наймати політичних діячів для свого успішного функціонування.

З іншого боку, влада прагне контролювати бізнес, оскільки не буває нерегульованої економіки. Влада завжди прагне регулювати, але якщо вона не буде в гармонії з бізнесом то буде безлад. Загалом характер взаємодії політики і бізнесу полягає в тому, що між політикою і бізнесом є демаркаційна лінія, і вказана лінія – це влада. Саме влада, користуючись певною ідеологією, визначає цивілізованість характеру відносин між політикою та бізнесом, у т.ч. в нашій країні.

Отже, сучасній Україні ще досить далеко від форм і принципів взаємодії політики, ідеології та бізнесу, що є загальноприйнятими для західних країн і передбачають формальне невторчання ТНК у політичні процеси. Наразі в нашій державі практично весь найбільший бізнес якраз і представлений у політичних колах. Щороку представницькі зусилля бізнесових кіл в Україні зростають, що дає цілком закономірні підстави називати владну модель, що

склалася в нашій державі, олігархічною. На жаль, означені процеси нині призвели до того, що у загальноєвропейських рейтингах Україна займає останні місця за рівнем протидії корупції, свободи підприємницької діяльності для малого й середнього бізнесу, ефективності податкової системи тощо. Ситуацію може змінити лише запровадження норм і принципів взаємодії політики, ідеології та бізнесу, що чинні у західних державах і ґрунтуються на ліберальних ідеологічних засадах та на формальному невторчання транснаціональних корпорацій у питання державної політики.

РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ РОЛІ ТНК В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

2.1. Специфіка участі транснаціонального капіталу в економіці країн ЄС та США

У країнах ЄС цикл прийняття рішень, що включає транснаціональний капітал, ґрунтується на інтегрованому та логіко-структурному підходах. У цьому контексті представники корпоративного сектора керуються принципами доречності (актуальності), реалізованості та сталості рішень. Крім того, вони вдаються до поетапного інформування та логічного прийняття рішень, орієнтуючись на досягнення довготривалої користі для кінцевих споживачів. Система визначення якості проекту наведена в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Система визначення якості проекту (побудовано автором на основі [5])

Критерії	Оцінка
Стратегічна відповідність	Оцінка, наскільки проект відповідає стратегічним цілям та пріоритетам транснаціональної корпорації.
Фінансова ефективність	Аналіз фінансових параметрів проекту, таких як витрати, доходи, прибутковість та зворотний потік інвестицій.
Ризиковість та управління ризиками	Оцінка ризиків, пов'язаних з проектом, та ефективність заходів з їх управління. Це включає в себе ідентифікацію, оцінку та мінімізацію можливих ризиків.
Строки та етапи реалізації	Оцінка планування та виконання проекту з урахуванням встановлених термінів та етапів.
Внутрішній та зовнішній вплив	Вивчення впливу проекту на внутрішню структуру корпорації та його відображення на зовнішнє середовище.
Інноваційний потенціал	Визначення можливостей для інновацій та впровадження нових технологій у рамках проекту.
Соціальна та екологічна відповідальність	Оцінка впливу проекту на соціальний та екологічний аспекти, а також дотримання стандартів сталого розвитку та відповідальної бізнес-практики.

Ці критерії допомагають транснаціональним корпораціям визначити та забезпечити якість проекту, забезпечуючи його успішну реалізацію та внесення максимального внеску у стратегічні цілі компанії.

У країнах Європейського союзу (ЄС) широко використовується інтегрований і логіко-структурний підхід до управління рішеннями з використанням транснаціонального капіталу (ТНК). Інтегрований підхід передбачає взаємодію цілей на різних рівнях (національних, секторальних, регіональних, місцевих) та логічної структури прийнятих рішень. Це охоплює планування робіт з розподілом ресурсів і видатків за результатами, організаційною структурою виконавця, а також моніторингом і плануванням робіт.

Інтегрований підхід також включає об'єднання та координацію інформаційних систем в одну систему, а також зв'язок всіх елементів процесу розробки та впровадження рішення з системою управління персоналом. Він забезпечує ефективність, продуктивність та стабільні результати на всіх етапах циклу прийняття рішень.

Інтеграція в проекті спрямована на уникнення відриву між різними процесами, пов'язаними з транснаціональним капіталом: програмуванням, ідентифікацією, формулюванням, фінансуванням, впровадженням, оцінкою та аудитом. Тобто, інтеграція створює взаємодію між процесами створення продукту та управління прийняттям рішень.

Узгодженість мети та логічної структури є важливим аспектом отримання фінансової підтримки від корпоративного сектора згідно з вимогами Європейського союзу (ЄС). Згідно з цими вимогами, програми чи проекти можуть розраховувати на фінансову підтримку тільки у випадку, якщо проблеми, які вони вирішують, фіксовані у міжнародних, національних, регіональних або місцевих стратегічних документах. З іншими словами, мета та цілі рішення повинні бути узгоджені (інтегровані) зі стратегічними пріоритетами відповідного та вищих рівнів управління.

Для перевірки виконання цього критерію у проекті необхідно вказувати

джерело (нормативний документ - міжнародна угода, концепція, стратегія, указ, закон і т. д.), в якому визначені відповідні стратегічні пріоритети.

Важливий внесок у розвиток управління прийняттям рішень був зроблений Агентством міжнародного розвитку США (USAID) наприкінці 60-х років. На той час був розроблений логіко-структурний підхід (ЛСП), який використовується для планування та управління рішеннями в ООН, Європейській Комісії, Світовому банку, Європейському банку реконструкції і розвитку та інших міжнародних установах, які надають технічну допомогу.

У цілому, говорячи про досвід США та Євросоюзу, важливо, що у плюралістичній моделі Сполучених Штатів взаємодія влади й бізнесу спричиняє істотну роль на вирішення інфраструктурних, економічних питань, представляється невід'ємним інструментом вираження інтересів окремих бізнес-груп, дозволяє організувати прогресивний розвиток суспільства в цілому. Для плюралістичної моделі характерний взаємовигідний характер співробітництва на базі рівності сторін, демократичних принципів вираження інтересів, пріоритету права й рівності перед законом.

Найбільш значимим європейським інститутом влади для представництва інтересів бізнесу в країнах Європейського Союзу є Єврокомісія, яка має виключне право законодавчої ініціативи. Представники інтересів беруть участь у роботі експертних консультативних комітетів Єврокомісії, які виконують важливу технократичну функцію із раціоналізації й деідеологізації проведеної європейської політики [37].

Плюралістична модель партнерства бізнес-структур і Європарламенту пояснюється, головним чином, тим, що члени парламенту, по суті, незалежні від своїх європейських партій і фракцій, вони діють як самостійні суб'єкти політики. Подібна незалежність сприяє тому, що парламентська політика вбирає у себе великий спектр різноманітних інтересів. Більше того, вважається, що з усього різноманіття інститутів європейської влади Європарламент найбільш чутливий до сприйняття суспільних інтересів. Тому представники підприємницького сектору при вибудовуванні стратегії

представництва інтересу в Європарламенті зобов'язані не тільки відстоювати свої бізнес-позиції, але й проводити нейтралізацію впливу тих суспільних інститутів, які можуть впливати на їхню діяльність. Дана ситуація свідчить про важливість вироблення стратегії представництва бізнес-інтересів в Європарламенті з урахуванням усіх негативних факторів впливу. Територіальне походження європарламентаріїв спроможне здійснювати значну роль у підтримці інтересів бізнесу, який так чи інакше має відношення до певної локальної території. Бізнес-структури також формують від територій своєї присутності парламентські коаліції захисту своїх інтересів.

Закріплення структурного представництва інтересів бізнесу здійснюється в Європейському економічному й соціальному комітеті (ЄЕСК), який є консультативним інститутом влади ЄС і володіє офіційними рекомендаційними повноваженнями. Специфіка роботи даного інституту полягає в тому, що в його компетенцію входить надання висновків за законопроектними пропозиціями Єврокомісії у соціально-економічній сфері. Зазначені документи є обов'язковими для ознайомлення у всіх інститутах європейської влади до затвердження відповідних законопроектів. По суті, ЄЕСК являє собою корпоративний інститут, метою створення якого виступає організація ефективної системи взаємодії європейських влади із представниками соціально-економічних груп інтересів. У його складі суб'єкти комерційного сектору, профспілки, члени споживчих асоціацій та інших суспільних об'єднань країн-членів ЄС. Вплив ЄЕСК залежить від досягнення внутрішнього консенсусу між групами із протилежними інтересами. Загострена внутрішня конкуренція між групами приводить до втрати впливу комітету. Як правило, інститути європейської влади одержують від ЄЕСК або огляд різних точок зору із конкретного питання, або загальну абстрактну рекомендацію. У цьому зв'язку можна зробити висновок, що ЄЕСК виявляє незначну роль організації як європейський корпоративний інститут. У бізнесу лишається багато альтернативних можливостей ефективного впливу на прийняття політичних рішень у ЄС.

Для європейської моделі взаємодії влади й бізнесу має місце достатній сильний вплив бізнесу на процеси ухвалення надурядових і державних рішень. Від масштабу й розміру бізнес-структури залежить, як правило, масштабність її впливу на вироблення загальноєвропейської політики. Будь-яка законодавча ініціатива передбачає врахування інтересів бізнесу й вимагає відповідного зовнішнього експертного висновку. Вважається, що завдяки зовнішній експертизі з'являється можливість зниження прямого впливу бізнес-організацій на процес вироблення рішень і підвищується їхня об'єктивність. Система зовнішньої оцінки будується на етапі проектування законопроекту. В Єврокомісії на етапі підготовки нормативно-правового документа видаються спеціальні консультаційні документи, іменовані Зелена Книга й Біла Книга.

2.2. Проблеми та перспективи участі ТНК в економічному розвитку України

Українська економіка опинилась перед довгостроковим системним викликом, характер і якість якого визначаються сполученням трьох фундаментальних факторів: посилення глобальної конкуренції, зростання ролі людського капіталу та вичерпання джерел експортно-сировинного потенціалу. Вирватись із економічного занепаду з кожним роком все складніше через зростаючу глобальну конкуренцію. Наявні можливості звужуються через формування нового технологічного порядку світової економіки й відповідної йому спеціалізації країн. В цих умовах необхідно кардинально змінити економічну політику нашої держави. Вона повинна ґрунтуватися на нарощуванні національних конкурентних переваг на магістральних напрямках формування нового технологічного порядку з урахуванням глобальних закономірностей сучасного економічного зростання. Тому об'єктивно необхідний перехід на інноваційний тип розвитку. Це дозволить різко розширити конкурентний потенціал України за рахунок нарощування її

порівняльних переваг у науці, освіті та високих технологіях і, на цій основі, задіяти нові джерела економічного росту. Причому перехід варто здійснювати на основі довгострокового програмно-цільового планування [30, с. 40].

Нова економіка – це тип господарства, де головним продуктивним ресурсом є знання, що сприяє відтворенню якісно нового продукту – інформації, заснованої на знаннях, виробництвом, обробкою та поширенням якої займається переважна більшість активних продуктивних сил, де якісною основою блага виступають творчі здатності індивіда.

Основою господарської системи нового типу виступає комплекс галузей, що виробляють найрізноманітнішу інформацію (тобто інформаційне виробництво), координуючим механізмом – ринковий механізм інформаційного ринку, а сполучною системою – інформаційна інфраструктура. Технологічну основу нової економіки творять новітні інформаційні технології. Для того щоб потрапити в ряди лідерів технологічного розвитку, Україні необхідно пройти кілька етапів. Спочатку важливо, щоб вітчизняний бюджет орієнтувався на пріоритетну підтримку технологічного відновлення галузей і підприємств, що працюють на внутрішній ринок. Стан виробничого апарату України на сьогодні не можна порівняти зі станом країн-лідерів світового ринку. Необхідно підняти до високих технологій ті базові галузі, технологічну структуру яких провідні країни обновили вже кілька десятиліть назад.

Системне рішення перспективних завдань полягає в переході української економіки від експортно-сировинного до інноваційного типу розвитку. Це обумовлено тим, що з існуючою галузевою структурою економіка нашої країни не вписується в економіку XXI ст. – економіку знань. На жаль, переважна більшість виробництв у нас відноситься до технологій 30-60 рр. XX ст., тобто до третього й четвертого укладу. Лише деякі українські підприємства спираються на технології п'ятого укладу (електроніку, телекомунікації, лазерні пристрої й біотехнології).

Разом з тим, багато країн переходять до шостого технологічного укладу, заснованому на широкому використанні мікро- і наноелектроніки, генної інженерії, нетрадиційної енергетики та інформаційних мереж. У цих країнах від 75-90% приросту ВВП забезпечується за рахунок науково-технічної сфери й інтелектуалізації виробництва товарів і послуг [30, с. 44].

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. у світовому господарстві була виділена особлива група країн, яку експерти ООН називають країнами із транзитивною (перехідною) економікою, або транзитивними економіками. Загальною ознакою, що об'єднують країни у дану групу, є трансформація принципів побудови й механізму функціонування національної економіки. Відбувається заміна адміністративно-планових методів керування економікою методами ринкового регулювання, а також зміна з державної на приватну форми власності на засоби виробництва. Слід відзначити, що подібні перетворення в остаточному підсумку неминуче приводять до більш глибокої інтеграції національної економічної системи у світове господарство за допомогою її транснаціоналізації. Це підтверджується даними міжнародної статистики про підвищення відкритості транзитивних економік.

Згідно з офіційними даними експертів ООН, саме до країн із транзитивною економікою відносяться держави Центральної й Східної Європи (ЦСЄ), у т.ч. Україна.

Перші істотні спроби впровадження капіталу закордонних ТНК в економіку східноєвропейських країн почалися наприкінці 1960-х рр. Пряме іноземне інвестування в країни ЦСЄ здійснювали провідні світові корпорації – автомобільні концерни «Фіат», «Фольксваген», компанії «Кока-кола», «ІВМ», які в такий спосіб прагнули реалізувати стратегію розгортання міжнародного виробництва й одержання доступу до переваг глобального характеру діяльності [31, с. 55].

Розвиток відносин між країнами ЦСЄ й міжнародними ТНК було обумовлено двома специфічними умовами, що діяли в них до початку реформ. З однієї сторони, країни регіону, безумовно, були зацікавлені в

довгостроковому стимулюванні росту капіталомісткого й наукомісткого виробництва, підвищенні продуктивності праці й задоволенні зростаючого попиту на споживчі товари. Це спонукало їх до більш активної участі у міжнародному поділі праці, головну роль в якому відіграли ТНК. З іншого боку, уповільнення темпів росту економічної активності, політика протекціонізму й виникнення істотного дефіциту платіжного балансу обмежувало вплив угод із ТНК. Отже, діяльність ТНК у країнах даного регіону в цей період була різко обмежена й мала дуже невеликі масштаби. Усі рішення про допуск ТНК в економіку соціалістичної країни ухвалювалися на урядовому й міжурядовому рівні.

Із другої половини 1980-х рр. взаємодія надзвичайно активізувалася, оскільки економічні й політичні реформи, проведені в країнах ЦСЄ, зробили їх більш відкритими, крім того, суттєво полегшили діяльність національних фірм у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Поступово змінювалися форми присутності іноземних ТНК в економіці країн регіону. Насамперед, різко зросла кількість двосторонніх інвестиційних договорів, головним змістом яких став захист і заохочення прямих іноземних інвестицій.

Слід зазначити, що розміщення виробництва дозволяє ТНК долати бар'єри, створювані для імпорту товарів і послуг, у тому числі продукції інвестиційного сектору (промислове устаткування тощо). Зацікавленість країни, що приймає іноземний капітал, в інвестиціях спонукає її знижувати мита або запроваджувати певні пільгові умови для капіталу ТНК.

Практично всі країни із транзитивною економікою надають іноземному капіталу податкові переваги: низький рівень непрямих податків на витрати, пов'язані з виробничими факторами, або звільнення від оподаткування, сприятливий рівень, методи й терміни оподаткування прибутку, слабе податкове законодавство й контроль над збором податків, У сукупності змінюються податкові переваги на користь ТНК [31, с. 108].

Немаловажною є й можливість одержати в країні, що приймає іноземний капітал, більш високу норму прибутку, що суттєво відрізняється від середньої

норми прибутку в розвинених країнах. Наразі найбільші ТНК враховують не тільки різницю в нормах прибутку, але й оцінюють економічні можливості для формування власної норми прибутку, відмінної від тієї, яка існує в національних фірмах країн ЦСЄ. Наявність таких можливостей є показником високого рівня транснаціоналізації господарських корпоративних комплексів, що обумовлюють відносну незалежність відтворення індивідуального капіталу ТНК від відтворювальних процесів у національній економіці країни, що приймає.

Крім того, у ТНК є можливість експортувати в приймаючу країну машини, устаткування, транспортні засоби й інші інвестиційні товари, застарілі для використання в країні базування ТНК, але цілком придатні для використання на виробництвах країн перехідної економіки.

Дотримуючись вищевказаних цілей, закордонні ТНК здійснюють експансію в країни ЦСЄ, прагнучи підсилити свої позиції на ринках кожної з них або всіх відразу.

Передумовами для активної експансії ТНК розвинених країн у транзитивні економіки є наступні моменти:

- відносна політична стабільність;
- здатність економіки пом'якшити кризові явища;
- низька або принаймні рівномірна норма інфляції;
- припустимий рівень міжнародної заборгованості;
- стабільна зовнішня політика країни-реципієнта;
- гарантії захисту іноземного капіталу [3, с. 71].

Забезпечення таких передумов у приймаючій країні пов'язане з тим, що підприємства цих держав, у свою чергу, одержують ряд переваг від діяльності іноземних ТНК на їхній території. До найбільш істотних з них відносяться:

- створення або модернізація наявних підприємств із використанням більш передового закордонного досвіду або більш продуктивного устаткування, або нової технології, причому без відволікання на ці цілі власних засобів,

- використання науково-дослідного потенціалу ТНК для організації виробництва спільної продукції й підтримка її конкурентоспроможності на високому рівні;
- розширення експорту продукції підприємства й раціоналізація його товарної структури шляхом використання на ринку широко відомої торговельної марки партнера, його збутової мережі й мережі техобслуговування;
- поліпшення матеріально-технічного постачання виробництва й підвищення якості продукції, що випускається, шляхом одержання від закордонних ТНК таких, що не виготовляються або дефіцитних у країні матеріалів і комплектуючих;
- поділ з іноземним партнером економічних результатів діяльності [3, с.74].

На основі вивчення переваг і цілей впровадження ТНК в економіку можна припустити, що в сучасних умовах для країни із транзитивною економікою є вигідним присутність ТНК. Діяльність повністю іноземних підприємств чи підприємств за участю іноземного капіталу в національній економіці, збільшення масштабів їх діяльності й посилення їх позицій є неминучим і необхідним фактором для створення ринкової економіки, більш активної участі в міжнародному поділі праці й інтеграції у світове господарство.

У країнах перехідної економіки іноземні ТНК орієнтуються на пряме інвестування в підприємства дрібного й середнього бізнесу. У першу чергу це підприємства, що виготовляють споживчі товари. Для ТНК тут менше бар'єрів з погляду національного законодавства й, отже, більше користі, ніж при розміщенні капіталів у галузях виробництва інвестиційних товарів (видобуток і обробка природних ресурсів, військові й стратегічні галузі, доступ іноземних інвестицій до яких обмежений або заборонений). Як правило, підприємства галузей виробництва споживчих товарів найбільш привабливі для закордонних ТНК і з погляду розміщення виробничих підрозділів.

Поряд зі здійсненням інвестицій у розвиток підприємств дрібного й середнього бізнесу, іноземні ТНК направляють інвестиційні ресурси у розвиток великих підприємств-монополістів, що були державними, якщо національним законодавством доступ іноземних інвестицій до таких підприємств не обмежений. Крім того, при інвестуванні у великі підприємства існує небезпека потрапляння під антимонопольне національне законодавство, чого ТНК прагнуть уникнути. Особливий інтерес у транзитивних економіках для ТНК представляють інфраструктурні галузі, що забезпечують швидку оборотність капіталу.

При необхідності транснаціоналізації країн із транзитивною економікою слід враховувати негативні наслідки діяльності закордонних ТНК. Насамперед потрібно відзначити, що ТНК створюють перешкоди конкурентоспроможності багатьох підприємств, приймаючих країн в умовах лібералізації зовнішньоекономічної політики.

Ситуація, що формується на національних ринках приймаючих країн, ускладнюється порушеннями їх інвестиційного законодавства, використання неконкурентних методів або несумлінної конкуренції з боку ТНК. Однак слід відзначити, що подібні інциденти відбуваються в країнах ЦСЄ не частіше, ніж в інших регіонах світу, але впливають на їхню економіку. Отже, країнам із транзитивною економікою потрібно більш ретельно й жорстко визначати всі умови допуску ТНК на національні ринки й контролювати дотримання даних умов. Лише в цьому випадку можна розраховувати на конкурентоспроможність національних товарів і послуг відносно до товарів і послугам, виготовлених закордонними ТНК [33, с. 267].

Надзвичайно важливим є також вибір найбільш оптимальної форми інтеграції іноземного капіталу й факторів виробництва приймаючої країни. Одна з особливостей діяльності ТНК на ринку країни з перехідною економікою полягає в тому, що вона здійснюється переважно не як пряме проникнення на ринок у формі організації на території країни-реципієнта повністю іноземного підприємства, а як непряме, проведене у різних формах

між ТНК і національними партнерами.

Слід зазначити, що до диверсифікованості форм співробітництва активно прагнуть не тільки національні підприємства країн із транзитивною економікою, але й закордонні ТНК, які все частіше приходять до усвідомлення того, що в багатьох випадках кооперації з різного роду підприємствами можуть принести більший ефект, ніж пряма конкуренція з ними й (або) їх поглинання. Це можна пояснити тим, що в країнах із транзитивною економікою зберігся досить високий науково-технічний потенціал (переважно інтелектуальний), у тому числі технологічні розробки, які іншим способом (крім кооперації) для ТНК одержати досить важко,

Зовсім іншою є ситуація, що складається в країнах перехідної економіки, що значно оступаються ТНК за економічним розвитком. Вони не в змозі протиставити транснаціональним корпораціям адекватну структуру на власній території й у той же час не мають можливості втручатися у діяльність функціонуючих на території цих країн закордонних підприємств. Тому вони обмежують пряму форму експансії ТНК у національну економіку [21, с. 65].

Зацікавленість приймаючої країни у подібних інвестиціях ТНК пов'язана з високою капіталомісткістю інвестиційних проектів у цих галузях і більш високою ціною ризику. Крім того, для таких галузей характерні геологічні ризики. Залучення в дану сферу інвестицій дозволяє ТНК поліпшити сировинний баланс країни, збільшити валютні надходження й зайнятість робочої сили. Привабливість сировинних галузей для іноземних інвесторів обумовлена конвертованістю, валютним характером їх продукції й стійким попитом на світовому ринку.

В умовах істотного спаду виробництва, значного браку матеріально-технічних (особливо валютних) ресурсів підприємств, низького технологічного рівня виробництва в добувних галузях країн із транзитивною економікою залучення в них іноземних інвестицій, безумовно, виступає в якості одного з ефективних варіантів стабілізації роботи не тільки даної галузі, але й економіки країни в цілому.

Крім того, ТНК країн з перехідною економікою здійснюють активну взаємною експансію, У більшості випадків вона реалізується у формі СП, що займаються виробничою діяльністю, продажем ліцензій, науково-технічним і управлінським консалтингом, інжинірингом, бартерними угодами, франчайзингом тощо. Отже, для СП виникає можливість створювати тривалі стійкі зв'язки, відкриваються доступ до місцевих ресурсів і ринкової інформації, гарантується збут певної частини продукції. Переважна частина СП, організованих за участю компаній країн ЦСЄ діє в галузях видобутку, переробки й збуту корисних копалин. Однак поступово виникають і підсилюються тенденції створення СП у промисловості, у тому числі в галузях, що визначають науково-технічний прогрес [29, с. 506].

Серед найвідоміших ТНК, що працюють на території України, слід зазначити деякі з них: корпорація Shell є однією з провідних світових енергетичних компаній, має великий потенціал в енергетичному секторі України; компанія Coca-Cola є однією з найбільших у світі у сфері напоїв; Nestle, яка спеціалізується на виробництві харчових продуктів; Procter & Gamble(P&G) є однією з найбільших світових компаній у сфері виробництва товарів для дому та особистої гігієни; метінвест - українська сталева компанія, що входить до складу групи Метінвест, може вважатися транснаціональною через свої міжнародні бізнес-операції; Raiffeisen Bank Aval - це українське відділення австрійського банку Raiffeisen, яке можна вважати транснаціональним фінансовим інститутом; Kyivstar, що належить міжнародній телекомунікаційній групі VEON, є однією з провідних компаній в галузі зв'язку в Україні; інтернаціональна компанія L'Oréal, яка спеціалізується на виробництві косметичних та парфумерних продуктів, може мати представництво в Україні.

Аналізуючи діяльність транснаціональних компаній в Україні за галузями економіки (рис. 2.2), слід відмітити, що більша частина даних підприємств зосереджена в галузі торгівлі та ремонту, в переробній промисловості, в операціях з нерухомістю, будівництві. Однак, іноземні

компанії не прагнуть вкладати кошти у високотехнологічні галузі, а більшість інвестицій направляють на торгівлю – галузь, яка дозволяє швидко отримувати високі прибутки [15].

Рис 2.1. - Розподіл іноземних підприємств в Україні за галузями економіки [15]

В українському бізнесі транснаціональні корпорації можна умовно розділити на дві значущі групи з огляду на їхню взаємодію з місцевими підприємствами. Перша група включає компанії, які не мають серйозних конкурентів серед місцевих виробників, наприклад, виробники засобів гігієни, такі як Procter & Gamble, чи тютюнові корпорації. Друга група - це корпорації, чий інтереси тісно пов'язані з багатьма українськими підприємствами, наприклад, виробники безалкогольних напоїв, такі як Coca-Cola і Sun Interbrew.

Хоча ці компанії фактично можуть бути в одному ринковому сегменті, реальна конкуренція відбувається переважно між українськими виробниками. Транснаціональні корпорації можуть дозволити собі нести збитки в певному регіоні за рахунок зростання доходів в інших частинах світу. Крім того, вони володіють значним юридичним та політичним імунітетом щодо особливостей ведення бізнесу в Україні. Маркетингові переваги та величезні рекламні

можливості також роблять позиції транснаціональних корпорацій міцними на ринку. У більшості випадків українські компанії обмежуються копіюванням ідей з просування товарів від своїх світових конкурентів.

Виникає питання щодо визнання деяких великих українських компаній як транснаціональних корпорацій. Серед перших компаній, що почали формувати цей статус в Україні, можна відзначити ФПГ «СКМ», «DCH» Холдінг, НВГ «Інтерпайп», ВАТ «Укрнафта», NEMIROFF Холдінг, «КК «ROSHEN».

У цьому контексті важливо зазначити, що транснаціональні корпорації грають ключову роль у глобалізаційних процесах, оскільки вони представляють сучасну форму виробництва. На відміну від інших форм виробництва, ТНК контролюють інвестиційні потоки та активно взаємодіють у найновітніших формах міжнародного співробітництва в економіці. Транснаціональні структури об'єднують національні економіки на основі глибоких відтворювальних зв'язків у різних сферах господарства.

За вказаними ознаками на даний момент жодна з українських компаній ще не може бути визнана транснаціональною, оскільки вони не мають філій у понад п'яти країнах світу та не мають достатнього відсотка обсягу продажів за межами своєї резиденційної країни.

Підсумовуючи викладене, можна виділити ряд позитивних та негативних рис транснаціоналізації в розвитку сучасної національної економічної системи України (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Позитивні та негативні риси транснаціоналізації в розвитку сучасної національної економічної системи України

Позитивні риси	Негативні риси
Інвестиції та технології	Втрата контролю над ресурсами
Створення робочих місць	Дефіцит економічної самостійності:
Експорт іноземних ринків	Соціальні наслідки
Підвищення стандартів якості та управління	Екологічні проблеми
Розвиток науково-технічної сфери	Конфлікти інтересів

Слід додати, що транснаціональні компанії можуть фокусувати свою

діяльність в основному в економічно розвинених регіонах, що може призвести до дисбалансу у регіональному розвитку та поглиблення різниць між містами та сільськими районами. Деякі ТНК можуть використовувати податкові стратегії, що дозволяють їм уникати сплати податків у країні своєї діяльності, що може призводити до втрати податкових надходжень та обтяжувати бременем місцевий бюджет. А також залежність від транснаціональних корпорацій може збільшити ризик економічних труднощів у випадку глобальних економічних криз або змін у політиці країн, де діють ці компанії.

З огляду на вищевикладене, стратегічне завдання держави повинно полягати в сприянні концентрації фінансового, промислового й інтелектуального капіталу на пріоритетних напрямках, створенні конкурентоздатних фінансово-промислових корпорацій – національних економічних лідерів. Таким чином, проблеми подальшого розвитку діяльності ТНК в Україні тісно пов'язані з розвитком національної економіки держави та спроможністю держави здійснювати ефективні макроекономічні реформи в країні. Крім цього, саме від спроможності до здійснення макроекономічних реформ в країні залежить її сприйняття в світі, що також є важливим аргументом для стимулювання діяльності іноземного капіталу в Україні.

Підсумовуючи вітчизняну практику щодо ролі ТНК у виробленні публічної політики, слід вказати, що в економічній сфері нашої країни підсилилася роль загальнонаціональних вертикально-інтегрованих холдингів і державних корпорацій. Регіональній політиці в Україні стала притаманна реалізація проектів загальнонаціонального значення, сприяння у побудові транспортної інфраструктури до вигідних для бізнесу об'єктів. На фоні переміщення прийняття стратегічних рішень у центр, слід зазначити про «згортання» власне регіональної політики й "деполітизації" відносин центру з регіонами.

Отже, у другому розділі розглянута специфіка участі ТНК у виробленні публічної політики в країнах ЄС та США. Говорячи про досвід США та Євросоюзу, важливо, що у плюралістичній моделі Сполучених Штатів

взаємодія влади й бізнесу спричиняє істотну роль на вирішення інфраструктурних, економічних питань, представляється невід'ємним інструментом вираження інтересів окремих бізнес-груп, дозволяє організувати прогресивний розвиток суспільства в цілому. Для плюралістичної моделі характерний взаємовигідний характер співробітництва на базі рівності сторін, демократичних принципів вираження інтересів, пріоритету права й рівності перед законом.

Найбільш значимим європейським інститутом влади для представництва інтересів бізнесу в країнах Європейського Союзу є Єврокомісія, яка має виключне право законодавчої ініціативи. Представники інтересів беруть участь у роботі експертних консультативних комітетів Єврокомісії, які виконують важливу технократичну функцію із раціоналізації й деідеологізації проведеної європейської політики.

У післявоєнний період багато західних країн проводили так звану кейнсіанську політику, чергуючи періоди росту витрат і зниження податків для зменшення безробіття з етапами скорочення соціальних програм і підвищення податків для боротьби з інфляцією. У зв'язку з різким ростом цін на нафту й міжнародною валютною кризою 1970-х рр. відбувся поступовий перехід від кейнсіанських моделей економічного регулювання до монетаристської політиці, в якій головну роль стали відіграти центральні банки, що визначають рівень грошової пропозиції.

Як свідчить передовий західний досвід, держава встановлює легальні рамки, у яких реалізується економічна активність. Навіть в умовах самого вільного ринку крім прямих угод між індивідами й корпораціями діють державні закони й правила, які власне уможливають реалізацію цих угод між економічними агентами, а державні органи надають їм правочинність і гарантують виконання укладених договорів.

Використовуючи різні інструменти (зниження або підвищення податків, жорсткість або ослаблення екологічного законодавства, правил надання кредитів, ріст або скорочення соціальних програм тощо), держава формує ту

або іншу конкретну модель ринку, створюючи більший або менший простір свободи підприємницької діяльності. Обмеження, що накладають на ринкові взаємодії, суттєво відрізняються від країни до країни, а також змінюються в часі, залежно від домінуючих суспільно-політичних настроїв.

Проблема взаємин бізнесу й державної влади перебуває сьогодні у центрі суспільної уваги й наукових дискусій. Однак єдності думок із приводу принципів відносин між цими акторами соціального життя не існує. Відмінності передбачають як погляди на державу як на ворожу для бізнесу інстанцію, яка здійснює його жорсткий контроль і регулювання, до уявлень про суто доброзичливе ставлення влади до підприємництва, захисту його від проявів іноземної конкуренції, про його технічну й ринкову підтримку, дешеві кредити тощо. Насправді між бізнесом і органами управління різних держав можна спостерігати різні варіанти відносин. Але в кожному разі, саме держава створює умови для розвитку економіки й приватного підприємництва, задає параметри впливу підприємців на соціальне життя. Тим самим представляється абсолютно природнім і логічним прагнення бізнесу брати участь у формуванні публічної політики.

3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УЧАСТІ ТНК У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ

3.1. Удосконалення участі транснаціональних корпорацій у розвитку фінансової й торговельної системи України

В останні роки тема розвитку фінансової та торговельної системи України перебували у центрі уваги дослідників. Існування діалогу влади й бізнесу і його форми, представники сторін і предмети обговорення, результативність переговорного процесу і його значимість для країни - ці й інші питання стали об'єктом наукових дискусій і теоретичних досліджень.

Консолідація й централізація державної влади на початку ХХІ століття підштовхнули представників українського бізнесу до усвідомлення необхідності власного об'єднання й інституціонального представництва корпоративного інтересу. Важливо відзначити, що в цей період відбулося масове утворення галузевих і секторних асоціацій бізнесу.

Об'єднання галузей української економіки, де діють сотні суб'єктів, призвела до послаблення внутрішнього суперництва й сприяла подоланню фрагментації й персоналізації представництва інтересів. Відбуваються різні шляхи зближення сучасної української системи артикуляції й представництва економічних інтересів на політичній арені із західними зразками [18, с. 59].

Багато асоціацій бізнесу партійно-електоральним механізмом політичного представництва віддали перевагу системі прямої функціональної участі у державній політиці й управлінні. Однак спочатку ця модель взаємодії державної влади й бізнесу мала риси плюралізму. Вона не тільки залишала простір для міжкорпоративної конфронтації й відстоювання інтересів, оскільки єдиний "соціетальний" інтерес могли виражати кілька асоціацій, але й ставила державу в позицію монопольного гравця.

Слід сказати, що сама по собі корпоративізація відносин усередині українського бізнесу необхідна, але не достатня умова розвитку корпоративної моделі взаємодії основних політичних сил в Україні.

Більшість вітчизняних авторів погоджуються з тим, що в 2000 роки відбулося становлення нової парадигми взаємодії державної влади й бізнесу, але все-таки вони по-різному інтерпретують її. Так, окремі автори [12] зв'язують початок переходу до нової моделі із проголошенням експрезидентом В.Ющенком принципу “рівновіддаленості” ТНК й державної влади. У свою чергу інші автори [14] відправною точкою формування нової системи вважають вибудовування “колективного представництва” інтересів різних шарів бізнесу.

На наш погляд, формування корпоративістської парадигми взаємодії державної влади й бізнесу в сучасній Україні, з одного боку, пов'язане з відмовою від побудови персоналістських режимів і партон-клієнтських відносин, запобіганням зрощування вищої державної влади й ТНК. З іншого боку, нова модель відносин державної влади й бізнесу вимагала подолання плюралістичного хаосу представництва інтересів і спричинила створення асоціацій спеціального інтересу, ієрархічно організованих, що мають привілеї та приймають участь у розробці й реалізації державної політики. Вони не просто з'єднали численні галузеві й секторні об'єднання бізнесу, сприяли локалізації конфліктів між економічними суб'єктами, але й стали контрагентом діалогу бізнесу з державною владою й учасниками корпоративістської системи узгодження, а не відкритої конфронтації.

Можна стверджувати, що український корпоративізм має неміцні горизонтальні зв'язки, він державоцентричний. У політичній сфері держава є провідним гравцем, що установлює правила, головним агентом модернізації, який зберігає контроль (прямий і непрямий) над більшістю секторів української економіки [14, с. 55].

Також виявилася вихолощеною стратегія побудови трипартистської моделі макрокорпоративізму в Україні. У вітчизняній моделі соціального

партнерства переважають елементи трипартизму як системи, що передбачає «рівноправне співробітництво представників найманих працівників (найчастіше в особі профспілок), організацій підприємців і державних структур виконавчої влади» [14, с. 58]. Однак по мірі відходу держави зі сфери прямого регулювання економіки (секторів, галузей) сенс цієї конфігурації системи регулювання соціально-трудових відносин і пов'язаних з ними соціально-економічних проблем вимагає свого переосмислення й удосконалення механізмів і процедур взаємодії сторін.

Незважаючи на те що багато вітчизняних учених покладали на неї великі надії як на діючий інструмент соціального партнерства, можна погодитися з тими авторами, котрі вказують на номінальну участь бізнесу в тристоронніх комісіях, на відсутність “поєднання” профспілкових організацій зі своєю соціальною базою, на імітаційний характер системи українського трипартизму в цілому, яка “перебуває поза основними “силовими лініями”, що визначають головні параметри суспільно-політичного розвитку”.

Відзначимо, що позиція державної влади відносно розвитку трипартистських інститутів лишається неоднозначною. З одного боку, запущений процес ратифікації конвенції Міжнародної організації праці “Про представників працівників”, що передбачає додаткові гарантії й особливі форми захисту профспілковим діячам. З іншого боку – уряд України вніс у парламент законопроект, який спрощує процедуру звільнення або винесення дисциплінарного стягнення профспілковим лідерам. Ці заходи підсилять позиції роботодавців і призведуть до ще більшого дисбалансу сторін соціального партнерства.

Усе вищесказане дозволяє стверджувати, що в сучасній Україні відбувається становлення особливої корпоративістської моделі взаємодії державної влади й бізнесу, яка покликана як забезпечити українську політичну систему механізмами функціонального представництва інтересів і зворотного зв'язку з економічними контрагентами, так і служити цілям збереження

нинішньої системи участі транснаціональних корпорацій у виробленні публічної політики [18].

Можна назвати ряд відмінних рис українського корпоративізму:

1) він державоцентричний і базується на етатистських настроях бізнес-асоціацій;

2) він побудований на принципах вертикального (“зонтичного”) контракту, оскільки контрагент державної влади виступає не з позиції єдності основних сил, а представлений кількома центрами політичного представництва інтересів бізнесу, які дотепер не виробили діючих механізмів співробітництва й визнання лідерства;

3) український корпоративізм не має міцної нормативно встановленої інституціональної бази, що робить його латентним, недоступним для суспільно-політичного контролю й конструктивної суспільної критики;

4) у системі взаємодії державної влади й бізнесу лишається простір для преференційних режимів, що пов'язано з існуванням великих промислових і промислово-фінансових корпорацій, безпосередньої державної участі в економіці. Персоналізм у відносинах цих контрагентів загрожує стабільності існуючої макрокорпоративістської моделі, створюючи передумови для її переходу на галузевий і секторний рівні;

5) нестійкість інституціональної основи робить український корпоративізм залежним від коливань політичної кон'юнктури. Він реалізується як система виборчого доступу лояльних державної влади асоціацій бізнесу до процесу розробки, прийняття й реалізації тих політичних рішень які органи державної влади готові виносити на обговорення у форматі узгодження з бізнесом;

6) український корпоративізм не можна визнати ліберальним, або “соціетальним”, хоча існують асоціації бізнесу й на всіх рівнях влади діють трипартистські органи – тристоронні комісії. Насправді він є двостороннім, причому представники бізнес-співтовариства свою політику солідаризують з позицією державної влади.

Наразі публічній владі й бізнесу за допомогою інститутів корпоративістської взаємодії вдалося розв'язати найважливіше питання – збереження досягнутих позицій і статусів і отримання з них максимальних вигід, як політичних, так і економічних. Однак поставлені у післякризовий період завдання модернізації, як нам представляється, стануть серйозним випробуванням на міцність і ефективність української системи корпоративізму.

3.2. Роль транснаціональних корпорацій у динаміці взаємодії між державою та бізнесом в Україні

Україна є повноправним учасником міжнародних економічних відносин, але поки що вона є «новачком» у міжнародних справах та має обмежену кількість конкурентних переваг. З точки зору національного благополуччя, участі в міжнародному поділі праці, ступеня інтеграції у світову економіку та, в кінцевому підсумку, конкурентоспроможності, Україна поступово розуміє, що її успіх суттєво залежить від результативності діяльності транснаціональних корпорацій, зацікавлених у її національній економіці.

Тим часом, транснаціоналізація має найбільший позитивний вплив у країні основного розташування, а в інших країнах це може викликати ослаблення місцевих виробників. Позитивним аспектом є той факт, що реформи, які відбулися в Україні протягом останніх десятиліть, та розвиток відкритої економіки спрямовані на транскордонне поширення, тобто приваблення іноземних транснаціональних корпорацій до національної економіки та створення вітчизняних транснаціональних корпорацій. Це встановлює основу для розвитку вітчизняних транснаціональних корпорацій.

Центральною проблемою інтеграційної діяльності нашої держави в сучасних умовах називають проблему низької конкурентоспроможності її національної економіки. А саме від цієї обставини залежать позиції країни у світовому господарстві та її інтеграційні перспективи. Положення України в її інтеграційних прагнень має подвійний характер. З одного боку, вона активно розвиває господарські зв'язки з іншими країнами світу, прикладає зусилля для більш активної участі у формуванні інших міжнародних інтеграційних угруповань. А з іншого боку, її національна економіка продовжує ще залишатися складовою частиною пострадянської господарської системи, що складалась десятиріччями.

Для України у перспективі має бути характерна плюралістична модель взаємодії бізнесу й держави, яка базується на європейській традиції, що сформувався в контексті наступних культурно-історичних особливостей:

- самостійність у прийнятті рішень, індивідуальність, свобода вибору як переважні принципи суспільного поведінкового пріоритету. Більша частина громадян нашої держави має бути орієнтовані на особистий успіх, готовність сприймати ризики, які можуть виникати при просуванні по кар'єрним сходам або при відкритті бізнесу. Громадськість має визнавати як базовий пріоритет високий рівень особистого рівня матеріального добробуту;

- модель суперництва, конкуренції має виступати як основна умова соціально-економічного й особистісного розвитку. Першочерговими правилами ділової етичної поведінки виступають підтримка атмосфери корпоративного духу, заснованого не на колективному, а на індивідуальному внеску кожного його члена у розвиток організації, поважне ставлення до унікальності виконання завдань, прагнення до кращого особистого результату в рамках загальної стратегічної мети;

- одержання максимального прибутку, незважаючи на декларовані принципи соціально-відповідальної поведінки, корпоративного громадянства має стати основним показником успішності;

– влада на всіх її рівнях повинна виконувати роль політичного регулятора, основними завданнями якого є розробка правил регулювання, розв'язанні конфліктів, з якими не може впоратися саме ділове співтовариство (сильна тенденція до саморегулювання бізнесу), і підтримці національного бізнесу на міжнародних ринках. Втручання держави в економіку як економічного агента категорично не повинна вітатися;

– попри розвинені механізми саморегулювання, дуже широким має бути поширеним як метод розв'язання конфліктів у бізнесі судові позови між різними групами учасників корпоративних відносин [12, с. 9].

Таким чином, основними характеристиками плюралістичної моделі взаємодії бізнесу й влади в нашій країні повинні виступати:

– наявність стабільних груп тиску, що суперничають за надання найбільшого впливу на владні структури й розробку економічних пріоритетів розвитку;

– оформлений корпоративний або суспільний інтерес, реалізація якого можлива тільки на законних підставах;

– прагнення до найбільшого економічного ефекту;

– держава, владні інститути якої зберігають об'єктивність в ухваленні рішень, здійснюють політику, вільну від прямого впливу груп тиску, у той час як непрямий вплив може здійснюватися за допомогою висування пропозицій через наявні інститути представництва інтересів.

У концепції плюралізму нашій державі має приділятися роль арбітра, що спостерігає за дотриманням балансу серед груп інтересів. Слід мати на увазі, що учасники можуть відстоювати не тільки економічні, але й суспільні інтереси.

Держава в Україні повинна являти собою найбільшого споживача корпоративних послуг. В економічно розвинених країнах уряди контролюють не менше третини валового внутрішнього продукту. Хоча більша частина їх діяльності припадає на перерозподіл коштів від платників податків до одержувачів державних пенсій, субсидій тощо, не менш важливою

залишається й роль замовника-покупця. У деяких випадках, як наприклад, при закупівлі озброєнь, у цій ролі держструктури виступають монопольно.

Бізнес в Україні потребує підтримки держави за кордоном. Іноді мова йде просто про захист від експропріації або націоналізації власності. Але частіше компанії вдаються до допомоги урядових організацій для просування своїх інтересів при укладанні міжнародних договорів і угод. В умовах глобалізації ця сторона діяльності держави стає ще більш важливою для бізнесу, оскільки навіть самі могутні транснаціональні корпорації не можуть самі змінювати в сприятливому для себе напрямку режими функціонування міжнародних торгово-економічних систем і потребують для цього допомоги національних урядів.

Держава в Україні забезпечує нормальні економічні умови роботи підприємців, підтримуючи прийнятний рівень інфляції й безробіття. Високий ступінь незалежності корпоративних інститутів від політичного контролю обумовила зрушення пріоритетів економічної політики держав у бік боротьби з інфляцією на шкоду забезпеченню зайнятості. Безумовно, обидва параметри (інфляція й зайнятість) надзвичайно важливі для бізнесу, оскільки визначають характер соціально-економічного середовища, у якому він розвивається [12, с.10].

Результатом усіх цих взаємодій стає формування певної моделі відносин бізнесу й влади. У деяких країнах має місце координація зусиль різних державних відомств, відповідальних за вироблення державної політики за різними напрямками. Виникає погоджений ланцюжок взаємодій з бізнесом, що включає податкову й торговельну політику, державні замовлення й договори, витрати на наукові дослідження тощо. Разом із тим вони покликані сприяти довгочасному економічному росту. В інших країнах завдання державної політики в окремих сферах не узгоджуються із загальним економічним курсом і взаємини з бізнесом також розвиваються по окремих напрямках. У цілому всі існуючі моделі відносин бізнесу й держави можна розташувати на гіпотетичній шкалі, на одному кінці якої розміщуються гнучкі

в організаційному відношенні системи, іменовані в літературі плюралістичними, на іншому - жорстко структуровані та ієрархізовані варіанти, звичайно обумовлені як “організований капіталізм” [12, с. 11].

Як свідчить іноземний досвід, у країнах із плюралістичною моделлю відносин бізнесу й влади як основного контрагента держави виділяється окрема компанія, яка вступає у взаємодію з політиками й адміністраторами. Одночасно, звичайно, існують структури, що представляють інтереси різних груп підприємців. Серед них можуть бути, наприклад, галузеві або навіть загальнонаціональні асоціації. Однак окремі корпорації вільні брати участь у цих організаціях, так само як і залишати їх залежно від того, чи вважають вони їх діяльність вигідною для себе. Тому вплив такого роду структур виявляється сильно обмеженим. Вони не можуть ухвалювати рішення або брати на себе зобов'язання від імені всього бізнесу, що обмежують його свободу дій. Відносини між ними й підприємцями будуються скоріше як із клієнтами. Між кількома асоціаціями навіть може виникнути конкуренція за право надавати тим або іншим компаніям послуги із просування їх інтересів в органах влади.

У цілому, незалежно від моделі відносин бізнесу з держструктурами можна говорити або про прямий вплив підприємців і корпорацій на осіб, що ухвалюють рішення, або про непрямий. У першому випадку застосовуються різні технології економічного впливу, у другому – вплив здійснюється або через політичні партії, або через громадську думку.

Останнім часом в Україні особливо актуалізувалися так звані “зв'язки з урядом” - “government relations” (GR). Групи інтересів, насамперед великі бізнес-корпорації, усе більш активно й цілеспрямовано вибудовують свої відносини з органами державної влади для надання впливу на процес прийняття рішень. Із цією метою залучаються люди, добре обізнані про механізми роботи відповідних структур, що мають не тільки знання, але й уміння взаємодіяти з особами, що ухвалюють рішення. Нерідка перевага віддається колишнім політикам (депутатам, міністрам тощо) і державним службовцям різних рівнів. Передбачається, що вони мають не тільки офіційну

інформацію, але й практичний досвід, зв'язки й неформальні контакти у сфері державного управління [4, с. 24].

Усі ці якості повинні сприяти ефективному доведенню до відома влади запитів і потреб бізнесу. Такого роду діяльність може здійснюватися або індивідуально, або спеціально створеною групою, або найнятою для цієї мети консалтинговою, юридичною фірмою або PR-компанією. Поняття “GR” наближається до традиційного економічного впливу, однак має свою специфіку. У цьому випадку мова йде про встановлення більш міцних і стабільних відносин бізнесу з органами влади, які при необхідності можуть стати якісною базою й для проведення конкретних акцій впливу. Можна сказати, що оформлення GR в окремий напрямок діяльності корпорацій стало результатом усвідомлення важливості взаємодії бізнес структур з державою на постійній основі для ефективної участі у виробленні державної політики. Разом і поряд з “зв'язками із громадськістю” - “public relations” (PR) - “зв'язки з урядом” сприяють створенню сприятливого середовища для підприємницької діяльності. Відслідковуючи роботу урядових органів, GR-фахівці намагаються впливати на законодавство у сприятливому для їхніх роботодавців напрямку, беруть участь у роботі консультативних і індикативних органів при структурах уряду, через формальні й неформальні канали інформують владу про позиції бізнесу із тих або інших питань державної політики.

Важливим фактором, що визначають спосіб взаємодії держави й бізнесу, є структура організації політичної влади. Наприклад, послідовна реалізація принципу поділу влади й сильна відомча фрагментація усередині кожної з галузей, властива президентській формі правління США, обмежує можливості інтеграції зусиль із вироблення єдиної державної політики в різних сферах. У той час як міністерство економіки, торгівлі й промисловості в післявоєнній Японії або генеральний комісаріат планування у Франції здійснювали недосяжний для американців рівень узгодження політики різних державних установ у сфері економіки [4, с. 25].

Питання про роль бізнесу у формуванні державної політики прямо пов'язаний із питанням про його статус у суспільстві. Чи є підприємці групою інтересів у ряді інших або займають особливе місце в політичній системі? Деякі прихильники плюралістичної демократії вважають, що жодного єдиного інтересу в представників бізнесу - досить фрагментованої групи, окремі сегменти якої часто конфліктують між собою, також немає. Далеко не у всьому може проявитися єдина позиція у великих і дрібних підприємців, фірм, задіяних у різних галузях економіки. Розбіжності можуть стосуватися податкової, енергетичної, соціальної політики, зовнішньоекономічної діяльності держави тощо. Крім того, одні сфери бізнесу краще організовані й діють більш ефективно, ніж інші. У ситуації, коли політична система дозволяє рівною мірою усім групам інтересів доводити свою позицію до відома влади, підприємці виявляються у такому ж положенні, як і представники інших соціальних прошарків.

Для створення умов, необхідних для формування українських транснаціональних корпорацій та забезпечення розвитку існуючих ФПГ та інших великих компаній, на нашу думку, слід вжити ряд заходів.

В першу чергу, необхідно провести суспільну реабілітацію великого національного капіталу. Визнання важливості створення національних транснаціональних корпорацій виступає ключовим елементом української економіки і сприяє економічному суверенітету та стійкості.

По-друге, необхідно систематизувати та встановити стратегічний діалог між державою та представниками національних транснаціональних корпорацій.

По-третє, з урахуванням політичних змін у світі, важливими стають питання забезпечення економічних інтересів держави та підвищення конкурентоспроможності її продукції на світових ринках.

По-четверте, слід відмовитися від штучних галузевих обмежень або дискримінації національних транснаціональних корпорацій в справах інвестування в різні галузі вітчизняної економіки.

По-п'яте, важливо підтримувати участь українських компаній у спільних проєктах зі світовими транснаціональними корпораціями. Державна стратегія підтримки українських компаній, орієнтованих на зарубіжні ринки, має ґрунтуватися на прискореному розвитку ключових галузей, підвищенні технологічного, наукового та інноваційного потенціалу українських підприємств.

Як перспективну модель розвитку вітчизняних великих компаній, що набувають статус транснаціональних корпорацій та ФПГ, можна визнати їх зростання на зовнішніх ринках та синергетичне поєднання активів українських компаній з міжнародними партнерами. Ця стратегія є особливо актуальною для підприємств які орієнтуються на експорт.

Отже, формуванню консолідованого політичного представництва в Україні не сприяла інтенсивна конкуренція усередині бізнес-еліти за використання державних ресурсів як при поділі власності, так і в процесі подальшого прийняття адміністративних рішень, що впливають на успішне функціонування компаній. Відсутність необхідних гарантій власності й автономії економічних суб'єктів обумовили боротьбу підприємців за розташування держави й вплив на конкретних політиків і чиновників, і недостатнє розуміння спільності інтересів приватного підприємництва в цілому й бізнес-прошарку як єдиної соціальної групи.

В Україні сформована специфічна форма функціонального представництва. Великі корпорації й держава виступають у ній основними діючими особами. Причому, представники влади обґрунтовують і практично заохочують формування великих корпорацій, фактично окремі галузі, що монополізують економіку: паливно-енергетичну, аерокосмічну, військово-промислову. Саме з ними держава готова розділити свою компетенцію у сфері економіки. Представництво інтересів корпорацій у значній мірі зводиться до інтересів вузького кола власників і керівників компаній. Плюралістичний характер системи функціонального представництва може надавати активний тиск найманих співробітників і некомерційних організацій на керівництво, яке

в цьому випадку змушено враховувати їхні інтереси як при проведенні внутрішньокорпоративної політики, так і в ході діяльності в органах державної влади. При відсутності власних організацій персоналу або ж при їхній повній залежності від начальства можна говорити лише про олігархічний корпоративізм.

Поступово ідея консолідованого представництва інтересів бізнесу на політичній сцені була витиснута прагненням до сепаратного, індивідуального, неінституціоналізованого, неформального «проштовхування» інтересів окремих корпорацій і підприємців через органи влади як центрального, так і регіонального й місцевого рівнів.

У дослідженнях українських вчених можна виявити виразну картину неформальних зв'язків ТНК й держави на різних рівнях: адміністрації президента, уряду, парламенту й місцевих органів влади. Окремі підприємці й корпорації прагнуть прямо обстоювати свої інтереси, минаючи проміжні ланки у вигляді формальних організацій і офіційних каналів, тим самим, демонструючи вірність вітчизняній традиції непублічних відносин із владою. Представники обох сторін здобувають конкретну приватну вигоду із ситуації, що склалася, та, незважаючи на декларації, насправді не схильні налагоджувати механізми прозорості інституціоналізованої взаємодії між державою й бізнесом.

Сьогодні для всіх очевидна тісна залежність українського бізнесу від політичної волі вищих керівників держави, насамперед через хиткість правового статусу приватної власності в сучасній Україні, а також слабості й залежності вітчизняної судової влади від інших гілок влади, головним чином виконавчої. Страждають від цієї залежності не тільки держава й бізнес як безпосередні учасники цієї взаємодії, але й відсунуте на периферію їх уваги суспільство.

ВИСНОВКИ

У сучасному світі, відзначеному транснаціоналізацією економіки та глобалізацією, взаємодія держав та бізнесу стає все більш складною та взаємозалежною. Розвиток нових різнорівневих взаємозалежностей призводить до того, що ресурси та виробничі потужності країн включаються у транснаціональну діяльність, формуючи міжнародний розподіл праці.

Важливим фактором у цьому процесі є роль транснаціональних корпорацій, які визначають економічний ландшафт та сприяють інтеграції різних галузей економік країн. Фінансова глобалізація та іноземні інвестиції стають ключовими факторами визначення економічного розвитку та взаємовідносин країн.

Співвідношення транснаціональних корпорацій (ТНК) та ідеології, можна визначити, що ця взаємодія визначається різними характеристиками ідеологій, які впливають на сприйняття бізнесу та його ролі в суспільстві. Залежно від прийнятої ідеологічної парадигми, сприйняття бізнес-сфери може різнитися від підтримки та прагматизму до відкидання та критики.

Сучасний процес фінансової глобалізації світової економіки залежить від інтенсифікації потоків іноземних інвестицій, зростання ролі транснаціональних корпорацій, активізації процесів злиття та поглинання тощо. Глобальні тенденції інтернаціоналізації виробництва й капіталу, приватизації, стратегічних альянсів і лібералізації зовнішньої торгівлі поставили ТНК у центр світового економічного розвитку. З огляду на них і подальший перерозподіл світових ринків та сфер впливу, можна прогнозувати високу імовірність появи найближчим часом міжнародних суперкорпорацій шляхом злиття, поглинання чи об'єднання найбільших компаній світу.

Головна риса ТНК – це наявність у них закордонного виробництва товарів і послуг, тобто прямих інвестицій. Сукупні валютні резерви ТНК у кілька разів більше, ніж резерви всіх національних банків. ТНК – це великі бюрократичні корпорації, які долають ризики у межах корпоративної

структури, тримають під контролем величезні грошові потоки, виступають в якості підрядників на державному рівні, залучають технології світового класу.

ТНК є основними в цей час носіями глобалізації, але їх положення має двоїстий характер. Цілком можливо, що інтереси країни базування й ТНК можуть не співпадати з питань оподатковування, митної політики тощо, але найчастіше відбувається інакше. Конкуренція капіталів на світовому ринку, особливо на енергетичному, неминуче приводить до використання ТНК будь-яких засобів для посилення конкурентних позицій своїх держав.

Успіх України у міжнародних економічних відносинах та її інтеграційні перспективи суттєво залежать від ефективності співпраці з транснаціональними корпораціями, які зацікавлені у її економіці. Необхідно продовжувати розвивати вітчизняні транснаціональні корпорації та здійснювати системні реформи для підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буряк М. І. Адміністративно-фінансова децентралізація як фактор розвитку субрегіональних територіальних громад. 2014.- № 1.- С. 58-65.
2. Бусарєва Т. Г. Інтелектуалізація транснаціональних корпорацій : монографія / Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ : Видавництво Людмила , 2020. - 375 с.
3. Власов В. І. Глобалістика: історія, теорія: монографія [у 2 т.]. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2012 - 570 с.
4. Годний С. П. Інститут лобізму в політиці як чинник демократизації українського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук : НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2019. - 20 с.
5. Денисенко Н. О. Фінансова децентралізація та розвиток території. 2017.- №47.- С. 270-280.
6. Дягілев О. В. Конституційно-правовий інститут лобізму: вітчизняний та зарубіжний досвід : монографія. Харків : Майдан, 2011. - 251 с.
7. Економіка миротворення в системі економічної безпеки держави: подолання наслідків гібридної окупації : монографія / [П. В. Блохін та ін. ; за наук. ред. О. І. Іляш]. Харків : Лібуркіна Л. М. [вид.], 2022. - 242 с.
8. Жиленко К. М. Сучасні аспекти транснаціоналізації: теорія, методологія, практика : монографія / Дніпр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпро : Біла К. О. [вид.], 2018. - 383 с.
9. Забокрицький І. І. Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теоретико-правовий вимір : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Забокрицький Ігор Ігорович ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". Львів, 2021. - 36с.
- 10.Звіт про розподіл повноважень стосовно соціальних послуг між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування у країнах Європи. / Council of Europe. Secretariat general Directorate General II. - Democracy. Democratic Governance Directorate. (м. Страсбург, 24 серпня

- 2016 року). CELGR /LEX (2016) 5. - 34 с.
11. Лавренов Д. А. Особливості лобізму в сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Лавренов Данило Андрійович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016.- 17 с.
 12. Мануїлова К. В. Традиція децентралізації публічної влади України: від розпізнавання до конструювання : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2018. - 332 с.
 13. Міжнародні організації та транснаціональні корпорації : [навч. посіб.] / Кара Н. І. [та ін.]. Львів : Растр-7, 2022. - 315 с.
 14. Мішин М., Курілов Є. Трансфертне ціноутворення та план дій BEPS. Вісник Міністерства доходів і зборів України. 2014. - №16. - С. 23-26.
 15. Овчарук М. П., Мотриченко В. М. Особливості поширення та впливу ТНК на економіку України. Фінансовий простір. 2013. - № 3. - С. 61-67.
 16. Основи публічної політики та управління / С. О. Телешун та ін.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Каф. політ, аналітики і прогнозування. Київ : НАДУ, 2018. - 312 с.
 17. Рогач О. І. Транснаціональні корпорації та експорт нових індустріальних країн Азії : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2016. - 255 с.
 18. Солодовнік О. О. Фінансово-економічна безпека публічно-приватного партнерства: теорія, методологія, практика : монографія. Одеса - Харків: ЛІДЕР, 2018. - 409 с.
 19. Транснаціоналізація і конкурентний розвиток національних економік: теорія і практика країн, що розвиваються : монографія / [Л. В. Руденко-Сударєва та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Лариси Руденко-Сударєвої. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2014. - 567 с.
 20. Транснаціоналізація світової економіки : колект. монографія / [О. В. Баула та ін.] ; Луц. нац. техн. ун-т. Луцьк : Вежа Друк, 2018. - 235 с.
 21. Транснаціональні корпорації : навч. посіб. / Войтко С. В. [та ін.] ; Нац. техн. ун-т України "Київ. політехн. ін-т ім. Ігоря Сікорського". Київ : КПІ ім. І. Сікорського : Політехніка, 2016. - 207 с.

22. Транснаціональні корпорації в таблицях і схемах : [навч. посіб.] / [А. В. Колодійчук та ін.] ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т, Ужгород. торг.-екон. ін-т. Львів : АТБ, 2020. - 181 с.
23. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності [Текст]: навч. посіб. / С. О. Якубовський та ін. ; ред.: С. О. Якубовський, Ю.Г. Козак. Київ : ЦУЛ, 2019. - 472 с.
24. Чемерис А. Розроблення та управління проектами у публічній сфері: європейський вимір для України / Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні - DESPRO». Київ : ТОВ «Софія-А», 2020. - 80 с.
25. Шпак О. Г. Нафта і нафтопродукти; Українська нафтогазова академія. Київ: Ясон-К, 2019. - 370 с.
26. Яровой Т. С. Державне управління системою лобізму в Україні в інтересах громадянина, суспільства, безпеки держави : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01, 25.00.05 / Яровой Тихон Сергійович ; Міжрегіон. Акад. упр. персоналом. Київ, 2020. - 588 с.
27. Яровой Т. С. Теоретико-методологічні засади функціонування лобізму в Україні в інтересах громадянина, суспільства, безпеки держави : монографія / Яровой Тихон Сергійович. Київ : Людмила, 2019. - 383 с.
28. Building bridges between the state & the people An Overview Of Trends And Developments In Public Administration And Local Governance United Nations Development Programme: September 2010. - 76 с.
29. Barrientos, S., & Smith, S. Do workers benefit from ethical trade? Assessing codes of labour practice in global production systems. *Third World Quarterly*, 2007. - 713-729 p.
30. Banerjee, S. B. (2003). Who sustains whose development? Sustainable development and the reinvention of nature. *Organization Studies*, 2003.- 143-180 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рисунок А.1 – 10 транснаціональних корпорацій, які контролюють споживчий ринок

Додаток Б

Таблиця Б.1 - Еволюційні моделі ТНК і їх характерні ознаки

Моделі ТНК	Ключові ознаки
ТНК I покоління	Колоніально-сировинні ТНК, діяльність яких зосереджена на вивезенні сировинних і колоніальних товарів до країн Західної Європи
ТНК II покоління	Військово-промислові ТНК, діяльність яких сконцентрована на виробництві озброєнь, що використовують позитивний ефект масштабу виробництва та капіталу
ТНК III покоління	Науково-технологічні ТНК, націлені на безперервне технологічне оновлення виробництва, продукції, які отримують вигоди за рахунок транскордонного кооперування
ТНК IV покоління	Глобальні ТНК, націлені на досягнення лідируючих позицій в рамках глобальної економіки в цілому за рахунок активної інноваційної діяльності, високомобільні і високоадаптивної організаційно-функціональної, структурної та управлінської стратегій
ТНК V покоління	Глобальні над-ТНК, підсистеми світового господарства, що інтегрують у своїй структурі власні фінансові інститути, які здійснюють кооперування з транснаціональними банками з метою підпорядкування собі національних економік і світового господарства в цілому
ТНК VI покоління	Глобальні кібер-ТНК, що базуються на використанні в бізнесі глобальної мережі Інтернет, що трансформували за рахунок цього свою організаційно-функціональну структуру, що отримали різкий стрибок показників глобальної ефективності. Кібер-ТНК трансформують світові ринки в глобальний кіберпростір
ТНК VII покоління (перспектива)	Планетарні ТНК, які інтегрують процеси глобалізації, трансформації та кібернетизації світового господарства